

**Забезпечення енергетичної
безпеки: теоретичні,
міжнародно-правові та
конституційно-правові
засади**

Монографія присвячена дослідженню сучасної парадигми міжнародно-правового і конституційно-правового забезпечення енергетичної безпеки, заснованої на комплексному і міжгалузевому вивченні феномену енергетичної безпеки та обґрунтуванню на цій основі положень, визначень, висновків, пропозицій та рекомендацій, спрямованих на удосконалення теоретичних засад, міжнародно-правового і конституційно-правового регулювання в Україні.

Видання розраховане на працівників органів законодавчої, виконавчої та судової влади, органів місцевого самоврядування, національних і міжнародних експертів, представників громадських організацій, науковців та студентів закладів вищої освіти.

НАТАЛІЯ КАМІНСЬКА
БОГДАН ОСТУДІМОВ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ:

*ТЕОРЕТИЧНІ, МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ
ТА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ*

Монографія

Видавництво «КНТ»
Київ – 2024

УДК 620.9:338.246

К 181

*Рекомендовано до друку
Вченою радою факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету
(протокол № 1 від 16 січня 2024 року)*

Рецензенти:

Білоцький Сергій – доктор юридичних наук, професор;

Волошин Юрій – доктор юридичних наук, професор;

Муза Олег – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;

Демиденко Володимир – кандидат юридичних наук, доцент

Камінська Н., Остудімов Б. Забезпечення енергетичної безпеки: теоретичні, міжнародно-правові та конституційно-правові засади: монографія. Київ, КНТ, 2024.-250 с.

Монографія присвячена дослідженню сучасної парадигми міжнародно-правового і конституційно-правового забезпечення енергетичної безпеки, заснованої на комплексному і міжгалузевому вивченні феномену енергетичної безпеки та обґрунтуванню на цій основі положень, визначень, висновків, пропозицій та рекомендацій, спрямованих на удосконалення теоретичних засад, міжнародно-правового і конституційно-правового регулювання в Україні. Видання розраховане на працівників органів законодавчої, виконавчої та судової влади, органів місцевого самоврядування, національних і міжнародних експертів, представників громадських організацій, науковців та студентів закладів вищої освіти.

ISBN 978-966-373-972-4

© Камінська Н., Остудімов Б., 2024

© ТОВ «КНТ», 2024

ЗМІСТ

Передмова.....	5
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	15
РОЗДІЛ 1. ДОКТРИНАЛЬНІ, ТЕОРЕТИЧНІ, МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	19
1.1. Доктринальні джерела і методологія дослідження безпеки та енергетичної безпеки.....	19
1.2. Природа і сутність енергетичної безпеки та політики забезпечення енергетичної безпеки.....	38
1.3. Принципи забезпечення енергетичної безпеки.....	52
Висновки до розділу 1	69
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ ТА НАДНАЦІОНАЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	72
2.1. Міжнародно-правові стандарти енергетичної безпеки.....	72
2.2. Енергетична безпека у Європейському Союзі: особливості наднаціонального регулювання і реалізації.....	95
Висновки до розділу 2	109
РОЗДІЛ 3. ЗАСАДИ КОНСТИТУЦІЙНО- ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ У ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВАХ.....	111
3.1. Засади конституційно-правового забезпечення енергетичної безпеки у європейських державах.....	111
3.2. Засади конституційно-правового забезпечення енергетичної безпеки в деяких інших зарубіжних державах.....	126
Висновки до розділу 3	134
РОЗДІЛ 4. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ.....	137
4.1 Конституційно-правове регулювання та інституційний механізм забезпечення енергетичної	

безпеки в Україні: загальна характеристика.....	137
4.2. Удосконалення забезпечення енергетичної	
безпеки України в сучасних умовах.....	154
Висновки до розділу 4	177
ВИСНОВКИ.....	180
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	188
Анотація.....	240

ПЕРЕДМОВА

Актуальність дослідження. У XXI столітті повноцінну життєдіяльність людини, громади, суспільства і держави, а також світового співтовариства складно уявити без різноманітних енергетичних ресурсів. Від них залежить функціонування економіки, у тому числі цифрової, усіх інших сфер і галузей, реалізація фактично усіх прав і свобод людини, повноважень органів і посадових осіб публічної влади. Як видається, особлива важливість посилюється в умовах загроз національній і міжнародній безпеці, соціально-економічних криз, конфліктів, воєнного або надзвичайного стану, інших складних обставинах. Крім цього, безпека стала однією з базових потреб людини, суспільства, держав і всього людства. Тому закономірна актуалізація питань енергетичної політики, забезпечення енергетичної безпеки, енергоефективності, сталого енергетичного розвитку тощо.

З огляду на проблеми безпекового характеру у сучасному світі, окремих його регіонах, неефективності гарантій ядерної та інших видів безпеки, пасивної політики ООН, МАГАТЕ, ОБСЄ та решти міжнародних організацій в останні роки назріла реформа систем колективної і національної безпеки, включаючи енергетичну безпеку. Крім цього, доволі часті економічні та енергетичні світові кризи, безумовно, негативно впливають на національні економіки, а запаси енергетичних ресурсів є обмеженими, поряд із системним забрудненням навколишнього середовища, наслідками Чорнобильської та інших екологічних катастроф планетарного масштабу, руйнуванням об'єктів критичної інфраструктури внаслідок агресії росії проти України з 2014 р. і повномасштабного вторгнення на територію України з 2022 р. Усе це зумовлює значну наукову зацікавленість, тому все частіше досліджуються поняття і сутність енергетичної безпеки, державне регулювання енергетики, гарантії і стратегії енергетичної безпеки, суб'єкти забезпечення, екологічно орієнтована енергетика, загальнотеоретичні й практичні аспекти становлення енергетичного права і законодавства.

Не дивлячись на відсутність ґрунтовних комплексних наукових праць у науці конституційного права, зазначена проб-

лематика певною мірою стала предметом вивчення теорії держави і права, адміністративного і міжнародного права, а також економічної науки, національної безпеки і державного управління, екології, соціології тощо. Загалом значний внесок у її розробку здійснили такі українські й зарубіжні учені: В. Антипенко, М. Баймуратов, Г. Балюк, О. Биконя, С. Білоцький, В. Боняк, П. Борцевич, А. Бредбрук, Ю. Ващенко, Дж. Гардам, І. Гончарук, В. Демиденко, В. Денисов, Ю. Дзядикевич, Р. Єделєв, С. Завгородня, О. Кишко-Єрлі, В. Кононенко, А. Кориневич, М. Кормье, Р. Коцюба, Б. Кофман, В. Лір, Н. Малишева, М. Медведєва, О. Муза, Н. Нижник, О. Переверзева, М. Пожидаєва, А. Прокіп, С. Саті, А. Селіванов, О. Сердюченко, А. Сменковський, К. Смирнова, О. Суходоля, Л. Тимченко, Д. Тихомиров, О. Трегуб, З. Тропін, С. Туллі, Ю. Харазішвілі, М. Чіпко, Н. Шаптала, Ю. Шемшученко та ін.

На наше переконання, закономірними є концептуалізація енергетичної незалежності держави, енергетичної функції сучасної держави, енергетичної безпеки як самостійної наукової категорії і водночас складової національної безпеки та міжнародної безпеки, а також енергетичних прав людини, територіальної громади, організацій, держави та інших суб'єктів, відповідних обов'язків в енергетичній сфері і т.д. Ці питання мають міждисциплінарний і міжгалузевий характер, однак важливим і першочерговим є привернення уваги представників науки конституційного, адміністративного, екологічного, кримінального права, юристів-міжнародників і, звісно, законодавців, національних і міжнародних експертів до необхідності удосконалення міжнародно-правових і конституційно-правових засад енергетичної безпеки, конституційних та інших дієвих гарантій, механізмів її забезпечення, прав людини у даній сфері, протидії корупційним та іншим загрозам, попередження кризовим явищ, захисту національних інтересів при вступі України до ЄС і НАТО, відповідних реформ на цьому шляху. Власне це і зумовлює актуальність заявленої проблематики.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є формування сучасної парадигми правового забезпечення енергетичної безпеки, заснованої на комплексному і міжгалузевому вивченні феномену енергетичної безпеки та обґрунтування

на цій основі положень, визначень, висновків, пропозицій та рекомендацій, спрямованих на удосконалення його міжнародно-правового регулювання і конституційно-правового регулювання в Україні.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких *завдань*:

- узагальнити існуючі доктринальні джерела з питань безпеки, забезпечення енергетичної безпеки;

- охарактеризувати методологічний інструментарій дослідження енергетичної безпеки як об'єкту наукового пізнання;

- з'ясувати правову природу принципів забезпечення енергетичної безпеки, їхпоняття, особливості і різновиди;

- обґрунтувати парадигму політики забезпечення енергетичної безпеки, її сутнісні ознаки, виміри, механізми реалізації:

- проаналізувати і систематизувати існуючі міжнародно-правові стандарти забезпечення енергетичної безпеки, здійснити їх типологізацію й аналіз процесу імплементації;

- розкрити стан конституційно-правового регулювання енергетичної безпеки в Україні;

- визначити специфіку конституційно-правового забезпечення енергетичної безпеки в зарубіжних державах;

- обґрунтувати поняття і структуру механізму забезпечення енергетичної безпеки;

- виокремити значення гарантій енергетичної незалежності Української держави, права на доступ до енергетичних послуг, права на енергетичну безпеку і відповідних обов'язків в умовах сталого енергетичного розвитку;

- конкретизувати проблеми, пов'язані з ефективністю конституційно-правового регулювання енергетичної безпеки і практики його реалізації;

- запропонувати шляхи удосконалення конституційно-правового забезпечення енергетичної безпеки в Україні у контексті євроатлантичної інтеграції і післявоєнної відбудови.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, явища, процеси, інститути, доктрини, теорії, пов'язані з конституціоналізацією забезпечення енергетичної безпеки в Україні, деяких зарубіжних державах, імплементацією міжнародно-

правових стандартів у даній сфері у національну правову систему.

Предметом дослідження є теоретичні, міжнародно-правові та конституційно-правові засади забезпечення енергетичної безпеки.

Методологічну основу дослідження становить сукупність філософсько-світоглядних, загальнонаукових, конкретно-наукових і спеціально-правових методів наукового пізнання. Дані методи використано відповідно до мети і завдань дослідження, враховуючи специфіку предмета й об'єкта дослідження. Так, діалектичний метод дозволив розкрити методологію пізнання парадигми міжнародно-правового і конституційно-правового забезпечення енергетичної безпеки, еволюційний характер використаних доктринальних і нормативних джерел, основних категорій і понять (підрозділ 1.1). За допомогою формально-логічного методу і методу техніко-юридичного аналізу проаналізовано існуючі наукові позиції, сформульовано і розкрито сутність низки теоретичних положень, зокрема, при конструюванні автором дефініцій понять енергетична безпека, політика забезпечення енергетичної безпеки, механізм забезпечення енергетичної безпеки, принципи забезпечення енергетичної безпеки, міжнародно-правові стандарти енергетичної безпеки і т.і. (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 3.1). Використання історико-правового методу дало можливість врахувати позитивні й негативні зміни, що відбувались у процесі становлення енергетичної безпеки, відповідної конституційно-правової основи регулювання і реалізації в Україні та інших державах, розробки і прийняття міжнародних стандартів у даній сфері (розділи 1, 2). У свою чергу, вагомою є роль компаративістського підходу і порівняльно-правового методу дослідження, насамперед, вивчення і співставлення практики окремих держав, міжнародних організацій щодо забезпечення енергетичної безпеки на універсальному, наднаціональному, регіональному і національному рівнях (розділ 2). Завдяки методу структурно-функціонального аналізу систематизовано тенденції і закономірності забезпечення енергетичної безпеки у зарубіжних державах, у Європейському Союзі (підрозділи 2.2, 2.3), а системно-структурному методу – здійснено типологізацію

міжнародно-правові стандарти енергетичної безпеки, системи джерел конституційно-правового забезпечення енергетичної безпеки в Україні, виокремлено складові механізми забезпечення енергетичної безпеки (підрозділи 2.1, 3.1, 3.2). Застосування методів аналізу і синтезу, правового моделювання, узагальнення і прогнозування дозволило акцентувати на існуючих проблемах забезпечення енергетичної безпеки в Україні, запропонувати способи удосконалення конституційно-правової основи, відповідного інституційного механізму у контексті євроатлантичної інтеграції, післявоєнної відбудови (підрозділ 3.3). Цьому сприяли й інші методи – антропологічний, феноменологічний, гносеологічний, герменевтичний, синергетичного, правової семіотики, стратегування, соціологічний, статистичний аксіологічний та ін., а також ряд методологічних принципів – об'єктивності, плюралізму, історизму, системності, всебічності, детермінізму, міждисциплінарності, комплексності тощо, численні філософсько-світоглядні підходи і методологічні принципи. Це дозволило сформулювати узагальнюючі положення, висновки і пропозиції з досліджуваної проблематики.

Нормативну основу дослідження становлять Конституція України, Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, міжнародно-правові акти ООН, МАГАТЕ, НАТО, ОБСЄ, інших міжнародних організацій, акти законодавства ЄС, законодавство України і зарубіжних держав з питань енергетичної безпеки, прав людини у даній сфері. *Інформаційною та емпіричною* основою роботи є аналітичні матеріали, довідкові видання, результати досліджень українських і міжнародних експертів, наукові періодичні видання, публіцистика тощо.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дане дослідження є одним з перших в Україні авторських монографічних досліджень, в якому концептуалізовано комплексне розуміння теоретичного, міжнародно-правового і конституційно-правового забезпечення енергетичної безпеки. На цій основі сформульовано авторські положення, висновки, пропозиції, спрямовані на його впровадження в теорію і практику правничої науки, національну правову систему. Основними з них є наступні:

– згідно з авторською позицією обґрунтовано розуміння механізму забезпечення енергетичної безпеки як багатогранного явища, що включає об'єкти енергетичної безпеки, суб'єкти забезпечення енергетичної безпеки, енергетичні загрози та систему захисту об'єктів енергетичної безпеки від них, принципи і гарантії забезпечення енергетичної безпеки тощо;

– виокремлено енергетичну функцію держави, її різновиди внутрішню енергетичну функцію і зовнішню енергетичну функції, базуючись на джерелах конституційного, адміністративного та іншого галузевого законодавства України, сприяючи розвитку внутрішнього енергетичного ринку, забезпеченню енергетичної безпеки та незалежності в умовах гібридної війни, інтеграції в єдиний європейський енергетичний простір; також енергетичної функції Європейського Союзу і деяких міжнародних організацій (МАГАТЕ, ІРЕНА, МЕА), базуючись на їх установчих договорах, інших актах і діяльності;

– запропоновано розмежування конституційно-правових засад енергетичної безпеки, конституційно-правових засад політики забезпечення енергетичної безпеки, конституційно-правових засад права на енергетичну безпеку, права на доступ до енергетичних послуг і т.д.;

– визначено міжнародно-правові стандарти енергетичної безпеки як сукупність норм і принципів міжнародного права, що регулюють міжнародні відносини стосовно безпечного видобування, використання, транзиту, постачання, торгівлі енергетичних ресурсів, поширення про них інформації, запровадження енергозберігаючих технологій і розвитку альтернативних джерел енергії;

– з'ясовано закономірності й тенденції конституційно-правового забезпечення енергетичної безпеки у зарубіжних державах: 1) на рівні конституцій не врегульовані питання енергетичної безпеки, права людини в енергетичній сфері, проте серед об'єктів конституційно-правового регулювання – національна безпека, державна безпека, безпека життя людини, особиста безпека, безпечні умови життєдіяльності, право на сприятливе для життя навколишнє середовище, на отримання відповідної інформації, заборона здійснювати радіаційний вплив на навколишнє середовище, завдавати школи навколишньому

середовищу, природнім ресурсам тощо; 2) законодавче регулювання енергетичної безпеки відзначається стратегічним довгостроковим плановим характером (Бельгія, Данія, Німеччина, Італія, Нідерланди, Греція, Польща, США, Японія, Китай та ін.); 3) передбачена розгалужена інституційна основа здійснення енергетичної політики на загальнодержавному і регіональному рівнях, система енергетичного менеджменту, енергетичного нагляду, аудиту, моніторингу розвитку енергетичної галузі, подолання енергетичної бідності, інших загроз; 4) енергетична і кліматична (екологічна) політики багатьох держав є взаємодоповнюваними або оптимізованими, їх державні рамкові програми, національні комплексні плани спрямовані на підтримку вітряних і сонячних електростанцій, виробництва і ринку електромобілів, водневої інфраструктури, декарбонізації і т.д.; 5) пріоритетні напрями удосконалення конституційно-правового регулювання у цій сфері – енергоефективність, енергетичний перехід, використання відновлюваних джерел енергії, різних форм міжнародної співпраці з питань гарантій безпеки енергетичної інфраструктури, сприяння сталому енергетичному розвитку, досягненню глобальної енергетичної безпеки;

– акцентовано на необхідності концептуалізації інституту енергетичної безпеки як інституту конституційного права, якому властива міжгалузєва природа, а також розвиток енергетичного законодавства як самостійної галузі системи законодавства України;

– сформульовано пропозиції щодо внесення змін і доповнень до законодавства України, зокрема, до Конституції України та інших законодавчих актів, зокрема, доцільно викласти положення Основного Закону України у такій редакції:

Стаття 17. Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної, енергетичної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу.

Стаття 48. Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло, доступ до енергетичних послуг.

Стаття 116. Кабінет Міністрів України:

... 3) забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики; політики у сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування, енергетичної безпеки та енергоефективності;

– система гарантій забезпечення енергетичної безпеки людини і громадянина, енергетичної безпеки держави, енергетичної незалежності та енергетичного суверенітету Української держави, а також прав на доступ до енергетичних послуг, права на енергетичну безпеку;

– класифікація міжнародно-правових стандартів енергетичної безпеки, зокрема на підставі таких критеріїв: за сферою поширення, юридичною природою, юридичною обов'язковістю, функціональним призначенням, за характером вираження приписів, за суб'єктами прийняття, об'єктним складом, спрямованістю дії норми, змістом, строком дії і т.д.;

– розуміння політики забезпечення енергетичної безпеки, а також її співвідношення з економічною, екологічною і кліматичною, інформаційною та іншими політиками;

– аргументи щодо покращення інституційного механізму забезпечення енергетичної безпеки в Україні, включаючи запровадження інституту Уповноваженого Президента України з питань енергетичної безпеки, удосконалення діяльності існуючих владних органів України у даній сфері, а також розвитку інституту громадського контролю у системі забезпечення енергетичної безпеки;

– порівняльно-правовий аналіз державного енергетичного нагляду, моніторингу і контролю в Україні й державах-членах ЄС, організації роботи національних регуляторів енергетичних ринків, належного дотримання прав споживачів, безперебійного енергопостачання, виконання учасниками енергетичного ринку вимог нормативно-правових актів щодо технічної експлуатації енергетичних установок і мереж, а також конкуренції в енергетиці;

– твердження про посилення відповідальності за порушення конституційно-правових засад енергетичної безпеки, гарантій безпеки, пошкодження об'єктів енергетичної інфраструктури національного і міжнародного значення;

– плюралістичні наукові позиції щодо виокремлення принципів забезпечення енергетичної безпеки в Україні, принципів політики забезпечення енергетичної безпеки України, принципів забезпечення міжнародної (глобальної) енергетичної політики, принципів забезпечення енергетичної безпеки регіонального (європейського) або наднаціонального характеру, принципів енергетичної політики ЄС, принципів енергетичного права і законодавства (загального і спеціального характеру);

– трактування енергетичної безпеки у широкому і вузькому значеннях; енергетичної безпеки людини, енергетичної безпеки територіальної громади, енергетичної безпеки держави і міжнародної енергетичної безпеки; енергетичної незалежності й енергетичного суверенітету; права на доступ до енергетичних послуг, права на енергетичну безпеку, сталого енергетичного розвитку і т.і.;

– ознаки правових стандартів енергетичної безпеки, а саме: стратегічний, рамковий, програмний, міжгалузевий, взаємоповнюючий характер; наявність спеціальних умов для реалізації;

– пропозиції стосовно прийняття Енергетичного кодексу України, враховуючи зростаючу систему енергетичного законодавства, а також успішний досвід деяких держав, зокрема Франції;

– висновки щодо практики зарубіжних держав у видокремленні наступних варіантів пріоритезації енергетичної дипломатії – як складової економічної дипломатії, безпекової дипломатії; кліматичної дипломатії; як самостійний напрям дипломатії держави; в американському дискурсі – це обов’язкова складова національної безпеки, в європейському – доповнюється спільною екологічною, торгівельною та іншими політиками, зумовлює розвиток експертної та комунікаційної платформ;

– напрями комплексного удосконалення конституційно-правового забезпечення енергетичної безпеки в Україні у контексті сучасних реформ, євроатлантичної інтеграції і післявоєнної відбудови.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані у: – *правотворчості* – у процесі удосконаленні положень чинної Конституції України, відповідних законів та інших нормативно-правових актів,

розробці відповідних законодавчих ініціатив, а також міжнародної правотворчої діяльності; *правозастосуванні* – зокрема, у роботі органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні, громадських організацій, міжнародних організацій та інших інституцій, національних і міжнародних експертів для підвищення кваліфікації відповідних фахівців, експертів та ін.; – *науково-дослідній сфері* – для подальших загальних і спеціальних наукових досліджень, на наукових конференціях і під час диспутів стосовно теоретичних та практичних проблем конституційно-правового регулювання енергетичної політики, механізмів її реалізації, енергетичної безпеки та гарантій забезпечення тощо; – *освітньому процесі* – під час підготовки до занять у системі професійної підготовки юристів та інших фахівців, при викладанні навчальних дисциплін «Конституційне право», «Конституційне процесуальне право», «Порівняльне правознавство», «Право Європейського Союзу», «Міжнародне право», «Безпекове право», «Енергетичне право», «Міжнародне енергетичне право», «Конституційна реформа в Україні», «Конституційно-правові засади забезпечення енергетичної безпеки», а також при підготовці підручників, навчальних посібників тощо; *правовиховній і правороз'яснювальній роботі* тощо.

[Перейти на сайт →](#)